

УДК 336.77. 067

О. В. Фіногєсва

Дніпропетровський національний університет ім. Олєся Гончара

РОЛЬ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В СУСПІЛЬНОМУ ВІДТВОРЕННІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ КРИЗИ

Проаналізовано проблему недостатності забезпечення фінансовим ресурсом промислового сектора України. Окреслено роль позичкового капіталу в процесі суспільного відтворення та надано рекомендації щодо ефективного використання кредитних коштів.

Ключові слова: капітал, кредит, позичковий капітал, банківський капітал, фінансовий капітал, виробництво, фінансові ресурси.

Проанализирована проблема недостаточности обеспечения финансовым ресурсом промышленного сектора Украины. Очерчена роль ссудного капитала в процессе общественного воспроизводства и разработаны рекомендации эффективного использования кредитных средств.

Ключевые слова: капитал, кредит, ссудный капитал, банковский капитал, финансовый капитал, финансовые ресурсы.

The financial problems have been analyzed for development of industry in Ukraine. The article reveals the role and basic function of the credit as essential capital accumulation. The emphasis is made to the role of the credit capital in the course of public reproduction. Recommendations of an opportunity of an effective utilization of a financial resource are submitted.

Key words: capital, credit, loan capital, bank capital, financial capital, financial resources.

Сучасна глобальна фінансова криза поставила питання про необхідність реформування існуючої банківської системи шляхом пошуку механізму посилення системи контролю та забезпечення прозорості її функціонування. Одним із актуальних питань, що постає у процесі розробки антикризових заходів є перегляд ролі банківського капіталу при відтворенні та визначенні його структури, що здатна витримувати напругу кризового періоду.

Сьогодні весь світ та кожна країна зокрема, незалежно від рівня розвитку її економіки та ступеня інтеграції до світової фінансової системи, шукає шляхи виходу з кризового стану економіки. З метою мінімізації збитків та прискорення процесу виходу з кризи уряди держав запроваджують різноманітні антикризові заходи та розробляють стратегічні програми економічного розвитку відповідно до сучасних вимог. Головною причиною нової фінансової кризи провідні науковці та аналітики вважають суттєвий розрив між зростаючим фінансовим капіталом та реальним сектором економіки. Існуюча проблема вимагає зміни підходу до визначення ролі фінансового капіталу в процесі відтворення та механізмів його застосування до сфери реального виробництва шляхом удосконалення системи банківського кредитування.

Уперше суть капіталу почали досліджувати ще представники класичної школи – Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс. Питання концентрації фінансових ресурсів, поєднання промислового і фінансового капіталів та функціонування позичкового капіталу розкривались у працях Р. Гільфердінга, Дж. Гобсона, С. Ф. Фармаковського та інших.

На сучасному етапі розвитку економічної думки різні аспекти дослідження капіталу та кредиту розкривають праці українських економістів: В. Базилевича, А. Бут, О. Василика, В. Власюк, Я. Гуляєвої, А. Гальчинського, Н. Жукової, І. Поченчук та інших. Сутність кредиту розглядається з позицій його ролі в забезпеченні руху реального капіталу в натурально-речовій формі, а також

надається увага питанню відносно самостійного руху грошового капіталу і його впливу через кредит на розвиток суспільного виробництва та бізнесової сфери.

Проблему позичкового капіталу в процесі реструктуризації промисловості досліджував російський науковець О. Зобнін [4]. Роль позичкового капіталу в структурі капіталу підприємства вдало викладено в дослідженні І. Бланка про принципи формування капіталу підприємства [1; 2]. Н. Дучинською розглядається позичковий капітал як ефективний чинник нагромадження реального капіталу [3].

Вимоги сучасного кризового стану світової економіки змушують критично переглянути підходи до структури капіталу, а разом з тим, дослідити роль кредиту в забезпеченні капітальним ресурсом процесу відтворення.

Метою дослідження є аналіз сутності сучасного капіталу та визначення ролі банківського капіталу в процесі суспільного відтворення. Розглянуто банківський кредит як механізм руху позичкового капіталу, а також виявлено негативні наслідки зміни джерел нагромадження капіталу для світової економіки.

Історично світові економічні кризи несуть із собою не лише спад економічної активності, викликаний погіршенням умов для успішної діяльності суб'єктів господарювання, в той же час вони виявляють сформовані еволюційні протиріччя розвитку економічних явищ. Криза стає викликом суспільству та є своєрідним трампліном для стрибка на якісно новий етап розвитку людської діяльності. Головним у процесі виходу з економічної кризи є розуміння причин її виникнення, разом з тим, необхідно проаналізувати основні вимоги до змін та своєчасно з професійним прорахунком впроваджувати адекватну економічну політику.

Теорію циклічних коливань на основі аналізу взаємодії реального (основного) та вільного грошового капіталу (позичкового) розроблену М. Туган-Барановським можна застосовувати до виявлення причин сучасної економічної кризи. Досліджуючи марксистську теорію капіталу М. Туган-Барановський зазначав, що кредит є лише умовою кризи, а не його причиною, натомість як неорганізованість національного виробництва, непропорційний розподіл виробництва неодмінно призводять до кризових явищ [9]. Надлишок капіталу, який не знаходить власного розміщення, пояснюється невідповідністю між обсягами зростаючих потреб у капіталі під час економічного зростання та темпами його утворення [9]. Проте М. Туган-Барановський підкреслює, що в період промислового застою в економіці країни відбувається нагромадження вільного грошового капіталу, який шляхом його розміщення в банки перетворюється на позичковий капітал (при цьому даний процес не пов'язаний з реальним зростанням виробництва). Такий вільний капітал вступає у супротив з промисловістю та не може знайти собі застосування, перетворюючись на продуктивний капітал. За умов неорганізованості національної економіки вільний грошовий капітал не може розподілитися пропорційно між усіма галузями та забезпечити розширене відтворення без переповнення товарного ринку та як наслідок породження нової економічної кризи [9]. Нагромадження значного об'єму вільного капіталу дає можливість йому подолати промисловий супротив та долучатися до процесу розширеного відтворення, забезпечуючи промислове піднесення.

М. Туган-Барановський підкреслював активну роль банків та позичкового капіталу, вкладеного у промисловість, у процесі розвитку економіки. Щодо джерел утворення вільного грошового капіталу дослідник поділяє їх на такі, що залежать від промислового коливання та мають тенденцію до зменшення під час

економічного спаду – це прибуток підприємця і заробітна плата. Ґрунтуючись на зазначених позиціях можемо наголосити, що за сучасних умов розвитку економіки питання організації національної економіки, побудова оновленої галузевої структури промислового комплексу країни, контрольованість процесу нагромадження та руху капіталу набувають актуального значення при розробці економічної політики та її реалізації. Так, вільний грошовий капітал, що утворюється як при розширенні, так і при звуженні виробництва [9] у формі кредиту та інвестиційних вкладень повинен спрямовуватись не до відтворення старої структури основного капіталу, а залучатись до промислових галузей інноваційної направленості, забезпечувати процес модернізації економіки, формуючи довгострокові стратегії якісного економічного зростання.

З огляду на наведений поділ капіталу необхідно зазначити, що банківський капітал безпосередньо бере участь у кругообігу фінансового капіталу та може бути використаний як фінансовий ресурс у реальному секторі через кредитування підприємств, а також залучатись до здійснення спекулятивних операцій. Грошові кошти, які функціонують за межами системи відносин товарного виробництва, є лише частиною перерозподіленої вартості, що створена у реальному секторі. Надаючи кредитні кошти виробничому сектору, банк долучає капітал до процесу виробництва та прагне отримати винагороду у вигляді відсотку. Таким чином, позичковий капітал перетворюється на виробничий та створює додаткову вартість. Кредит являє собою механізм створення капітального ресурсу, що працює в інтересах розвитку виробництва.

Позичковий капітал – це акумульовані тимчасово вільні кошти, що використовуються для стимулювання господарської діяльності шляхом кредитування; він приносить дохід завдяки тому, що використовується як функціонуючий капітал, переходячи з грошової форми в продуктивну. Здійснюючи такий обіг, кредитні кошти забезпечують розширене відтворення капіталу.

Спорідненість банківського капіталу з позичковим надає йому такі характерні риси як обмеженість, здатність нагромаджуватись та змінювати форму відповідно до ліквідності. Банківський капітал представлений власними та залученими коштами банку. Суть діяльності банку полягає у формуванні на основі нагромадження тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб, власних доходів та інших залучень позичкового капіталу, який надається позичальнику у формі кредиту за винагороду у вигляді відсотка.

Фінансова криза значно погіршила ліквідність банківських капіталів за рахунок зростання частки проблемних активів та скорочення обсягу пасивів, підвищила ризик банкрутства банків. Негативні наслідки економічної напруги зумовили перегляд структури банківського капіталу та визначили необхідність поставити питання пошуку ефективних регуляторних інструментів, що здатні забезпечити стійкість банківської системи. Банківська спільнота, представлена Світовим банком, новим Базельським стандартом у 2010 р. ввела в дію вимоги щодо збільшення нормативу співвідношення власного капіталу банку до його активів, який встановлено у розмірі 8 %.

Нагромадження банківського капіталу являє собою оновлення та збільшення обсягу фінансових ресурсів шляхом трансформації доходів економічних суб'єктів та власних доходів банку як організаційної одиниці ринку фінансових послуг, що перетворюються на капітал, залучаючись до процесу розширеного суспільного відтворення та забезпечують подальший економічний розвиток. Нагромадження банківського капіталу є механізмом, що забезпечує в умовах

економічного зростання, кругообіг продуктивного капіталу, поєднуючи всі його форми.

Становлення взаємозв'язку промислового та банківського капіталу, що зумовлює появу фінансового капіталу, досліджено у роботі Р. Гільфердінга «Фінансовий капітал» [8].

Головною причиною розвитку фінансового капіталу є концентрація промисловості, що призводить до збільшення грошових потоків та зростання ролі банків в економіці. Банківське кредитування промислових підприємств зумовлює збільшення обсягів виробництва, що, в свою чергу, викликає зростаючу потребу виробництва у більшій кількості грошових ресурсів. Таким чином, є очевидним тісний зв'язок концентрації банків та підприємств. Залежність промисловості від банків, на думку Р. Гільфердінга, ґрунтується на відносинах власності на капітал [8].

Фінансовий капітал має двоїсту природу, що пояснюється виконанням ним функцій грошового та промислового капіталу. Отже, фінансовий капітал можна визначити як систему певних економічних відносин, що виникають під час руху фінансових ресурсів та забезпечують процес розширеного відтворення у виробничій сфері. Еволюція фінансового капіталу значно розширює його структуру – промисловий капітал об'єднався з торгівельним, а до фінансового капіталу, крім капіталу банківської системи, можна віднести капітал страхових компаній, інвестиційних фондів тощо. Інтеграційні процеси, що відбуваються з розвитком фінансового капіталу та охоплюють все більше різних сфер економічної діяльності, потребують побудови високоорганізованої інституціональної структури економіки та, зокрема, фінансового ринку.

Фінансовий капітал, за словами Р. Гільфердінга, прагне до панування та потребує політично та економічно сильної держави, що здатна захистити його перевагу в системі економічних відносин у середині власної країни та забезпечити завоювання зовнішніх ринків [8]. Одним із головних завдань держави для забезпечення стабільності економіки є проведення фінансової політики з урахуванням потенційно необхідних умов, що стимулюють розвиток фінансового ринку, та одночасне здійснення постійного контролю за роботою фінансового сектора, підтримка структурного балансу фінансового та реального секторів економіки.

В умовах розвитку комунікаційних, інформаційних технологій фінансовий капітал поступово змінює свою природу. Сьогодні можна виділити фінансовий капітал, що приймає участь у процесі виробництва, функціонує в реальному секторі, спрямований на суспільне й індивідуальне відтворення, та капітал у сфері фінансових спекуляцій, що не має здатності до створення вартості і являє собою особливу форму товару, вартість якого відображена у вигляді відсотків. Він функціонує відокремлено від процесу суспільного виробництва та породжений спекулятивними операціями, бажанням отримати прибуток за допомогою штучно утвореної ринкової кон'юнктури. Перенакопичення такого виду спекулятивного капіталу є однією з причин існуючої економічної кризи. Внутрішнє протиріччя сучасного капіталу, яке виникає між спекулятивним та реальним капіталом, що використовується в сфері виробництва, потребує розв'язання.

Величина фіктивного капіталу, який лежить в основі світової фінансової системи, залежить від випадкових факторів та постійно змінної кон'юнктури на ринку фіктивних капіталів. Комп'ютеризація та розвиток телекомунікаційних

мереж створили можливості для існування нового виду капіталу – віртуального, який постійно змінює свого власника та є майже неконтрольованим, позбавленим регулювання з боку держави [9]. Внутрішнє протиріччя форм сучасного капіталу – спекулятивної та капіталу, що приймає участь у процесі виробництва, переросло в конфлікт між реальним та фінансовим секторами економіки.

Необхідно наголосити, що зупинити зростання частини фінансового капіталу, відтворення якого безпосередньо не пов'язано з роботою реального сектора, в умовах переходу до інформаційної економіки є неможливим. При цьому, необхідно прагнути до максимальної синхронізації розвитку реального та фінансового секторів економіки та використовувати властивості власного відтворення сучасних форм капіталу для фінансування виробничих проектів, оновлюючи основний капітал, впроваджуючи інноваційні технології, здійснюючи модернізацію.

Світова практика свідчить, що навіть відчуваючи суттєвий дефіцит фінансових ресурсів, урядова політика країн, як правило, направлена на стратегічні проекти підтримки виробництва завдяки можливостям банківського сектора, в той час як в Україні подібна практика відсутня. Недооцінена роль позичкового капіталу як дієвого чинника нагромадження реального капіталу і ефективного суспільного відтворення. Реальний сектор вітчизняної економіки відчуває суттєву недостатність кредитних коштів. За перше півріччя 2011 р. приріст виданих кредитів склав 31 млрд. грн., однак кредитні ресурси залучаються не в сферу реального виробництва. Половина кредитів, виданих нефінансовим корпораціям, припадала на торгівлю, ремонт автомобілів, операції з нерухомістю тощо. На виробництво ж машин і устаткування, включаючи машини та електричне обладнання, спрямовано лише близько 7 % [6].

Зв'язок між фінансовим та реальними секторами економіки тісний та нерозривний. Не дивлячись на те, що фінансові ринки набувають більшої самостійності, утворюючи самодостатню систему і мають суттєвий вплив на роботу реального сектора, слід наголосити, що передумовою виникнення фінансового сектора є реальний сектор.

З'ясовуючи роль позичкового капіталу в сучасній економіці, необхідно враховувати світові тенденції переходу суспільства до постіндустріальної економіки, де головним виробничим ресурсом є знання та інформація, а інструментами накопичення та виробництва – відрегульована система організації процесів, інноваційна направленість розвитку та визначена роль раціональних рішень економічного суб'єкта.

Українська економіка сьогодні, як і вся світова економічна система, потребує впровадження нової фінансової моделі, яка б відповідала вимогам розвитку суспільства в умовах глобалізації. Найбільш чутливою ланкою в економічній системі виявився банківський сектор. Слід зауважити, що причини погіршення стану банківської системи України відрізняються від проблем іноземних банків, однак їх об'єднує непрогресивний підхід до використання банківського ресурсу та позичкового капіталу.

Розвиток промислового комплексу будь-якої країни зумовлює стан її економіки. У свою чергу, саме ефективність та надійність використання джерел фінансування виробництва впливає на процес суспільного відтворення. Роль банківського сектора як інструмента стимулювання економічного розвитку є вирішальною, оскільки саме банківська система концентрує та розподіляє фінансові ресурси через систему кредитування.

Сучасна роль банківського капіталу полягає в цільовому спрямуванні вільних фінансових ресурсів на модернізацію виробництва, впровадження інновацій, на покращення організаційної структури економіки, на встановлення пропорційності системи відтворення та забезпечення прогресивного економічного розвитку.

Фінансові потоки, що підтримуються діяльністю банківської системи, являють собою механізм розподілу грошових коштів та забезпечують національну економіку капіталом. Важливу роль у процесі розподілу капіталу повинна відігравати держава через монетарну, кредитну політику НБУ та через спеціальні гарантійні цільові урядові програми фінансування певних галузей і окремих проектів.

Пріоритетним завданням Національного банку України повинна стати орієнтація кредитної політики комерційних банків на реальний сектор економіки та сприяння розвитку інвестиційного кредитування. Контроль за рухом фінансового капіталу, своєчасне коректування об'ємів грошових коштів та їх цільове призначення мають суттєве значення для стабілізації економіки в країні, виведення її із кризи.

Бібліографічні посилання

1. **Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента. Т. 1 / И. А. Бланк. – К., 1999. – 592 с.
2. **Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента. Т. 2 / И. А. Бланк. – К., 1999. – 512 с.
3. **Дучинська Н. І.** Нагромадження капіталу в умовах трансформаційної економіки України : монографія / Н. І. Дучинська. – К., 2007. – 400 с.
4. **Зобнин О. В.** Ссудный капитал в реструктуризации промышленности : дис.... канд. экон. наук : спец. 08.00.10 / О. В. Зобнин. – Екатеринбург, 2002. – 142 с.
5. Гроші та кредит: підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. І. Лазепко та ін.] ; під ред. М. І. Савлука. – [4-е вид.]. – К., 2006. – 744 с.
6. Нацбанк: В Україні видано багато кредитів, але вони не продуктивні [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – Режим доступу : http://news.dt.ua/ECONOMICS/natsbank_v_ukrayini_vidano_bagato_kreditiv,_ale_voni_ne_produkтивni-92508.html
7. **Новицький В.** Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання [Електронний ресурс] / В. Новицький. – Режим доступу : <http://www.soskin.info>
8. **Гильфердинг Р.** Финансовый капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма / Р. Гильфердинг. – 4-е изд. – М., 1924.
9. **Туган-Барановский М. И.** Переодические промышленные кризисы / М. И. Туган-Барановский. – М., 2008. – 479 с.

Надійшла до редколегії 27.02.2012